

СЪЩНОСТ И ПРОБЛЕМИ НА СПЕЦИАЛИЗИРАНАТА КРАЙГРАДСКА СЕЛСКОСТОПАНСКА ЗОНА

В. Велев и Н. Мичев

Потребителните нужди на населението на големите градове още в далечното минало са оказвали силно влияние върху развитието на селското стопанство в крайградските райони¹. Известно е, че първите български градинари от Горнооряховско, Търновско и Еленско, които напуснали България през време на турското робство, за да се занимават със зеленчукопроизводство в други страни, откривали свои градини в околностите на големите румънски, австро-унгарски, руски и други градове. След Освобождението на България наред със зеленчуковите градини около много наши големи градове (Пловдив, Варна, Русе, Плевен и др.) по-голямо развитие получават също лозарството, овощарството и млечното животновъдство. Причините за бързото развитие на тези селскостопански отрасли в крайградските райони са лесно обясними. Непрестанно растящите нужди на градовете, чието население ежегодно се увеличавало, изисквали по-големи количества зеленчуци, плодове, грозде и прясно мляко. От друга страна, невъзможността на споменатите селскостопански произведения да се запазват в прясно състояние за по-продължително време, трудностите по транспортирането им, без да се влоши тяхното качество, дребнособственническият характер на нашето селско стопанство, неспособно да изнася големи количества и да конкурира напредналите капиталистически страни на външния пазар, и по-бързото навлизане на капитализма в селското стопанство на крайградските райони силно спомагат за развитието на гореспоменатите отрасли именно в близост до големите селища. В резултат на това, макар стихийно и едностранчиво, около големите градове още през периода на капитализма започват да се формират специализирани крайградски селскостопански зони за снабдяване на градското население с пресни зеленчуци, плодове, грозде и мляко.

В условията на социализма под влиянието на обективно действащите икономически закони и особено поради влиянието на закона за планомерното пропорционално развитие на стопанството настъпиха коренни промени в същността и съдържанието на формиращите се специализирани крайградски селскостопански зони. С обединяването на

¹ Район — в смисъл на ареал.

дребните, до голяма степен самозадоволяващи се еднолични селски стопанства в едри трудово-кооперативни земеделски стопанства се създадоха възможности за по-голяма специализация на селското стопанство в крайградските райони. В резултат на това около големите градове все по-добре започнаха да се оформят специализирани крайградски зони за снабдяването на населението с пресни зеленчуци, плодове, грозде и мляко, развитието на които вече се поставя на планови начала. За създаването на специализирани селскостопански приградски зони около някои градове дори са издадени правителствени решения (например за София, Пловдив, Варна и др.). Във връзка с това на населението започнаха да се доставят повече и по-доброкачествени бързо развалящи се и трудно превозими селскостопански произведения от самите крайградски зони. Разбира се, в това отношение има още много да се желае. Така например не са редки случаите, когато населението дори на Пловдив, Варна, Бургас, Сливен и др. през отделни периоди на годината изпитва остра нужда от зеленчуци, плодове и мляко. Това наложи да се направят специални проучвания за някои наши големи градове и промишлени райони, да се определят техните крайградски зони и да им се даде съответна насока на развитие. Във връзка с 273-о разпореждане на Министерския съвет от 31. VII. 1956 г. за икономическото райониране на България бяха проучени приградските зони на София, Пловдив, Варна, Русе, Плевен, Сливен, Габрово, Димитровград, Балканския каменовъглен басейн и Родопския минен басейн и изготвени доклади¹ или публикации. Освен това от Географския институт на БАН беше проучена формиращата се селскостопанска зона на Странджанското черноморско крайбрежие с оглед на курортното дело, а от Икономическия институт на БАН — проблемите на селското стопанство в Димитровградския минен басейн (вж. приложената литература).

Специализираната крайградска селскостопанска зона е разположена в непосредствена близост до големите градове и промишлени ядра и представлява обективно съществуваща териториално-производствена единица с ясно изразена селскостопанска специализация за снабдяване тяхното население с разнообразни и евтини бързо развалящи се или трудно превозими селскостопански произведения — различни пресни зеленчуци, картофи, плодове, грозде, дини и пъпеши, мляко. Ето защо тя не е тъждествена с икономгеографския микрорайон — най-малката таксономическа единица при икономгеографското райониране.

Икономгеографският микрорайон представлява ясно обособен териториално производствен комплекс с подчертана отраслова специфика и степен на развитие на производителните сили, с по-добре или

¹ Докладите за специализираните селскостопански зони на градовете и промишлените райони се намират в Комисията за изучаване на производителните сили при БАН.

по-слабо оформено обединяващо стопанско ядро — град или село, и с тесни производствени, търговски, административни и други вътрешни връзки, осъществявани главно чрез стопанското ядро. Той възниква и се формира на базата на обективно действащите икономически закони. С непрестанно усвояване на природните богатства и развитието на производителните сили микрорайонът изменя своя облик и границите си. В сравнение с по-големите таксономически единици — икономгеографски район и подрайон, при стопанскогеографския микрорайон по принцип комплексността в развитието на стопанството му далеч отстъпва на специализацията. Тясната специализация на микрорайона до голяма степен зависи от местните природни дадености (наличие на полезни изкопаеми, почвени и климатични условия, води, гори, пасища и др.) и трудовите ресурси. Разбира се, в крайна сметка стопанската специализация на микрорайона зависи от степента на неговото обществено-икономическо развитие и мястото, което заема в системата на общото икономическо развитие на страната.

Във връзка с казаното става ясно, че специализираната крайградска селскостопанска зона се включва в границите на стопанскогеографския микрорайон и представлява съставна негова част. Нейните граници могат частично, а в някои случаи и почти напълно да съвпадат с границите на стопанскогеографския микрорайон, но в никой случай не могат да излязат извън него.

В специализираната крайградска селскостопанска зона спада само она част от стопанскогеографския микрорайон, продукцията на която отива главно за нуждите на населението на града (промишленото ядро). Това е обикновено най-близко разположената територия на стопанскогеографския микрорайон до консумативното ядро и до главните транспортни артерии, по които става най-бързо транспортиране на селскостопанските произведения. Останалата част на стопанскогеографския микрорайон, която произвежда продукцията само за нуждите на други микрорайони в същия или в друг икономически район на страната или за външния пазар, не се включва в крайградската зона. По тези причини трябва да се прави разлика между специализирана крайградска селскостопанска зона и снабдителен район.

Снабдителният район на даден град (промишлено ядро) включва всички райони (в смисъл ареали), от които получава бързо развалящи се и трудно превозими селскостопански произведения. Например по отношение на продоволствието на гр. Габрово с пресни зеленчуци, дини, пъпеши и грозде в неговия снабдителен район се включват стопанскогеографските микрорайони още на Търново и Горна Оряховица, а по отношение на продоволствието с картофи и мляко — на част от стопанскогеографския микрорайон на гр. Севлиево. Тези стопанскогеографски микрорайони обаче съществуват обективно и не могат да бъдат включени в специализираната крайградска селскостопанска зона на Габрово, още повече, че и около техните градски центрове са в процес на формиране крайградски зони.

Снабдителният район може да обхване и още по-далечни райони (ареали), откъдето се внасят онези селскостопански продукти, които съвсем липсват или не са достатъчни в самата крайградска зона. Така за пълното снабдяване на населението в Димитровград се налага дефицитните количества на някои селскостопански произведения от зоната да се допълнят с внос от други райони: картофи — от Смолянско; лук — от Новозагорско, Чирпанско, Коларовградско, Горнооряховско и др.; плодове — от Пловдивско, Чирпанско, Асеновградско и др., грозде — от Пловдивско и Старозагорско, мляко — от гара Скобелево. Този внос с увеличаване на местното производство може да бъде намален, а снабдителните бази изменени, ако се открият по-добри възможности за снабдяване от по-близки места. Освен това снабдяването отвън може и съвсем да отпадне, ако местното производство се увеличи до такава степен, че да може напълно да задоволи консумативните нужди на града (промишленото ядро). Например гр. Кърджали засега се снабдява с плодове, грозде, отчасти с мляко и други продукти извън своята крайградска зона и своя икономикогеографски микрорайон. Тук обаче има добри природни и икономически условия за развитие на овощарство, лозарство, млечно животновъдство и пр. В перспектива тези отрасли ще бъдат задължително развити до такава степен, че вносет на продукти от тях ще бъде преустановен и даже ще се явят излишъци. Ясно е, че границите на снабдителните райони могат да бъдат силно изменени и дори да бъдат сведени до тези на самите крайградски зони.

Големината на специализираната крайградска селскостопанска зона се определя от различни фактори. На първо място тя зависи от потребителните нужди на населението в консумативния център. Съществено влияние върху нея оказват и природните условия на микрорайона, а също и мястото на последния в общото стопанско развитие на страната и неговите връзки с другите части на страната и чужбина (ако поддържа такива). Перспективното развитие на производителните сили в стопанскогеографските микрорайони водят до съществени промени в границите на специализираните крайградски зони. (А определението на тези граници има много важно значение за плановото и целенасочено развитие на крайградските селскостопански зони. Затова при определяне границите на селскостопанската зона трябва да се подхожда внимателно и задълбочено. Да не се вземат под внимание несъществените и временните връзки по линията на снабдяването с пресни селскостопански произведения, които градовете — промишлените ядра, поддържат с някои по-отдалечени селища от стопанскогеографския микрорайон.)

Разположението на специализираната крайградска селскостопанска зона не трябва да се разбира като концентричен пояс около градския промишлен център. Във връзка с местните природни, стопански и транспортни условия крайградската зона може да бъде разположена

дори еднопосочно по отношение на потребителния център. Най-често обаче крайградските зони са разположени от всички страни на потребителния център, но със силно повлияна форма от местните почвено-климатични, орографски, транспортни и други природни и стопански условия.

Поради разнообразните почвено-климатични условия и нееднаквите биологични изисквания на земеделските култури отделните части на крайградските селскостопански зони повече или по-малко се различават по своята специализация. Поради това в границите на самите крайградски селскостопански зони фактически съществуват отделни съвсем тясно специализирани подзони от единични или група земеделски култури, които се преплитат едни в други и образуват ясно обособена специализирана селскостопанска зона около града. Има обаче случаи, когато тясно специализираните селскостопански подзони съвсем слабо се застъпват или въобще не се застъпват в границите на общата специализирана крайградска селскостопанска зона. При това положение специализираната крайградска селскостопанска зона представлява сбор от тясно обособени специализирани селскостопански подзони (зеленчукови, овощарски, лозарски и др.). Независимо от това и при първия, и при втория случай налице е една специализирана крайградска селскостопанска зона, тъй като отделните крайградски селскостопански подзони чрез градското ядро на микрорайона се намират в тясна връзка помежду си.

Особено важно значение за развитието на специализираната крайградска селскостопанска зона има правилното съчетание на отделните селскостопански отрасли. То изисква наред с основните селскостопански отрасли да се развиват и редица допълнителни отрасли, за които има благоприятни почвено-климатични условия и се явяват спомогателни на първите. Например наред със зеленчукопроизводството, овощарството, лозарството и млечното животновъдство трябва да се застъпват зърнени и фуражни култури. Това дава възможност да се задоволяват частично или напълно нуждите на производителите със зърнени храни и на домашните животни с фураж, по-добре да се уплътнява работното време на трудоспособното население, да се осъществяват правилно сеитбообращенията и пр. Затова при специализирането на крайградските селскостопански зони не трябва да се отива до крайност, т. е. в разрез с оптималните природни и стопански условия. В противен случай на населението биха се предлагали скъпи или недоброкачествени произведения. Например, за да се задоволят всестранно консумативните нужди в Габрово откъм лесно развалящи се и трудно превозими селскостопански произведения, икономически съвсем не е изгодно да се развива в неговата зона в големи размери зеленчукопроизводство. Прекомерното развитие на този отрасъл ще бъде в разрез със съществуващите почвено-климатични условия и в ущърб на овощарството и животновъдството, за развитието на които тук има

добри условия. Подобно е положението и с другите неефективни отрасли на селското стопанство. Ето защо необходимите дефицитни продукти ще трябва да се набират от снабдителния район на града.

При перспективното развитие на стопанскогеографските микрорайони, на големите градове и промишлените ядра, където суровинната база на консервната и млекопреработвателната промишленост е ограничена, също не трябва да се допуска прекомерно развитие на тези промишлени отрасли. При слабите производителни възможности на микрорайона не трябва да се прави и прекомерен задграничен или вътрешен износ. В противен случай снабдяването на населението с пресни плодове, зеленчуци и мляко би се влошило, а поради по-дългите средни превозни разстояния на селскостопанските суровини би се оскъпила доставяната продукция. Във връзка с това в крайградските зони на такива стопанскогеографски микрорайони в зависимост от количествата на суровините е уместно да се строят само малки плодоконсервни, млекопреработвателни, винарски и други предприятия. Така например по-голямото производство на зеленчукови консерви в консервните фабрики в Сливен и Габрово се отразява неблагоприятно за снабдяването на населението в тези градове с достатъчно пресни зеленчуци. Същият недостиг може да се получи по отношение на различни плодове, грозде, мляко и пр., ако доставените суровини от крайградската зона са в по-малки количества поради липсата на оптимални природни и стопански условия в тези зони. Не така стои въпросът обаче, ако количеството на отделни видове селскостопански произведения в крайградските зони е достатъчно да задоволи нуждите на населението и на част от промишлените предприятия. Благоприятно е например положението в това отношение със зеленчуците в Пловдив, Димитровград, Горна Оряховица и др. Тук при правилно проучване на положението чрез прилагане на балансовия метод могат да бъдат задоволени нуждите не само на населението, а и на част от нуждите на плодоконсервните предприятия.

За доброто снабдяване на населението с пресни зеленчуци, плодове и мляко важно значение има не само тяхното количество и качество, а и продължителността на периода при предлагането им. Колкото продължителността на предлагането е по-голяма, толкова и потребителните нужди на населението ще бъдат по-добре задоволени. Продължителността на предлагането на зеленчуци, плодове и грозде може да се постигне при удължаване периода на зреенето чрез засаждане в крайградската зона както на ранозреими, така и на къснозреими сортове. За целта при големите промишлени ядра може да се използва отпадъчната пара на промишлените предприятия или други източници за развитие на парниково-оранжерийно производство на зеленчуци през студените месеци на годината.

За правилното развитие на крайградските зони са необходими редица задълбочени и всеобхватни проучвания. Такива въпроси например

са: внедряване на нови отрасли, за които съществуват благоприятни природни и икономически условия; определяне размерите на тяхната площ; строежът на промишлени предприятия за преработка на понискокачествените, застоилите и отпадъчните селскостопански произведения, произвеждани в приградската зона; осигуряване на работна ръка и пр. Освен това необходими са всеобхватни проучвания не само за снабдителните възможности на зоната, а и за целия микрорайон и за другите най-близки снабдителни бази на липсващите или произвежданите в недостатъчни количества селскостопански произведения в зоната. При изчисляване потребителните нужди на населението в града и цялата крайградска зона откъм необходимите количества лесно развалящи се и трудно превозими селскостопански произведения необходимо е да се има предвид освен наличния брой на населението още и неговото нарастване в перспектива. Това ще се постигне чрез изчисляване по метода на трудовия баланс. Когато обаче се правят проучвания на курортни зони, необходимо е да се има предвид не само броят на постоянното население, а и този на временно пребиваващите (съвременното положение и в перспектива). На базата на броя на населението и перспективните норми за хранене трябва да се изчислят необходимите количества селскостопански продукти. От друга страна, трябва да се установят възможностите на крайградските зони за добив на необходимите количества храни — зеленчуци, картофи, плодове, грозде, дини и пъпеши, мляко. Тези количества могат да се изчислят по средните добиви, а в перспектива — по перспективните средни добиви. Също трябва да се предвидят необходимите количества суровини за местните плодоконсервни и млекопреработвателни предприятия. Във връзка с това трябва да се определи необходимата площ за всяка култура поотделно, а също и броят на необходимите селскостопански животни съобразно с оптималните природни и стопански условия. За осигуряване на необходимите обработваеми площи особено внимание трябва да се обърне за усвояване на наклонените терени (ако има такива), подходящи за засаждането им с овощни градини, лозя и малини, за освобождаване на земи, подходящи за зеленчуци, бостани и ягоди и за създаване на добра фуражна база. Последната трябва да се разглежда с оглед на оползотворяването на някои отпадъци от консервните, млекопреработвателните, захарните и други промишлени предприятия или с някои производства на химическата промишленост. Важно е да се отбележи, че засега от всички почти формирани или формиращи се крайградски зони се прави значителен задграничен или междурайонен износ. Поради голямото значение за пълното и качествено снабдяване на населението от консумативния център тази практика трябва да бъде преустановена, като износът се прави не от зоната, а от районите извън нея.

При изследванията на крайградските зони — определяне на техните снабдителни възможности, големина и обем на продукцията, от

особено важно значение е и проучването на въпроса за трудовите ресурси и по-специално за използването на свободната женска работна ръка. Като се има пред вид, че трудовите ресурси в селското стопанство край големите градове са силно намалели и продължават да намаляват, остро изпъква необходимостта от внедряване на по-голяма специализирана селскостопанска механизация. Извънредно важно място при изучаване на крайградските зони заема въпросът за икономическия ефект при тяхното рационално развитие — за транспортните разноски, за фирите и качеството на транспортираната продукция и оттам за снижаване себестойността на предлаганите за консумация или промишлена преработка селскостопански произведения.

Въпросът за крайградските селскостопански зони от година на година придобива все по-голямо значение. Обективната действителност независимо от субективното отношение на отделни лица и организации изисква планомерно и всеотстранно формиране на специализирани селскостопански зони край всички по-големи наши градове и промишлени ядра. Ето защо се налага развитието на зоните да не се оставя да протича стихийно, а да се насочва чрез задълбочени и всеотстранни изследвания по пътя на тяхното най-рационално формиране.

ЛИТЕРАТУРА

- Брадистиров, Д. — Някои проблеми на крайградското селско стопанство, БАН, София, 1957.
- Велев, В. — Характеристика на селскостопанската зона край Димитровград и перспективи за нейното развитие, сп. Планово стопанство и статистика, кн. 8, 1961.
- Велев, В. и Н. Мичев — Поселищно-стопанско развитие и проблеми на Странджанското черноморско крайбрежие с оглед на курортното дело, Изв. на Геогр. инст., БАН, т. VI, 1962.
- Глазук, А. Р. — Специализация и сочетание отраслей в колхозах пригородной зоны (на примере колхозов пригородной зоны г. Воронежа), Москва, 1959.
- Динев, Л. — По въпроса за крайградските райони с оглед на Софийския крайградски район, Сборник в чест на академик Анастас Стоянов Бешков, БАН, София, 1959.
- Лиджи, М. и Сл. Атич — Специализация на селскостопанското производство в Русенски и Варненски окръг, БАН, София, 1963.
- Маринов, Хр. — Основни въпроси на географското разпределение на производството и икономическото райониране, Държ. издателство, Варна, 1963.
- Мичев, Н. — Твърдишки икономгеографски микрорайон, Изв. на Бълг. геогр. д-во, кн. 3 (XIII), 1962.
- Мичев, Н. — Специализирана крайградска селскостопанска зона на гр. Габрово (доклад), Геогр. инст., БАН, 1960.
- Мичев, Н. — Специализирани крайградски селскостопански зони на гр. Сливен и Балканския каменовъглен басейн (доклад), Геогр. инст., БАН, 1960.
- Пенков, И. и И. Белчева — По въпроса за снабдяването на Маданския минен басейн със зеленчуци, плодове и мляко, Изв. на Геогр. инст., БАН, т. VII, 1963.
- Йорданов, Т. — Крайградска селскостопанска зона на Пловдив (икономгеографско изследване), Трудове на Висшия икономически институт „Карл Маркс“, София, кн. II, 1962.

DAS WESEN UND DIE PROBLEME DER SPEZIALISIERTEN STADTNAHEN LANDWIRTSCHAFTLICHEN ZONE

W. Weleff und N. Mitscheff

(Zusammenfassung)

Die spezialisierte stadtnahe Zone stellt eine objektiv existierende territoriale Produktionseinheit mit deutlich ausgedrückter landwirtschaftlicher Spezialisierung. Sie versorgt die Bevölkerung in den großen Städten und Produktionszentren mit verschiedenartigen und billigen, schnell beschädigenden oder schlecht transportierenden landwirtschaftlichen Erzeugnissen wie z. B. frisches Gemüse, Obst, Kartoffeln, Weintrauben, Wassermelonen, Zuckermelonen und Milch. Sie ist in den Grenzen des wirtschaftsgeographischen Mikrorayons eingeschlossen, deren Bestandteil sie darstellt. Ihre Grenze kann teilweise oder in einzelnen Fällen vollständig mit den Grenzen der wirtschaftsgeographischen Mikrorayons zusammenfallen, sie darf aber auf keinen Fall außer der Grenze des Mikrorayons ausgehen. Die regelmäßige Entwicklung der spezialisierten stadtnahen landwirtschaftlichen Zonen verlangt die Lösung einer Reihe von Problemen. Solche Probleme sind z. B.: das Feststellen der notwendigen Mengen von frischem Obst, Gemüse, Kartoffeln, Weintrauben, Wasser- und Zuckermelonen und Milch etappenweise auf Grund der Berechnungen der perspektivischen Anzahl der Bevölkerung des Mikrorayons und auf Grund der perspektivischen Nahrungsnormen; die Veränderung der Struktur der Landwirtschaft mit Rücksicht auf die günstigen natürlichen und wirtschaftlichen Bedingungen; die Feststellung der Zahl und der Leistungsvermögen der Produktionsbetriebe, die die landwirtschaftlichen Erzeugnisse verarbeiten; das Ausarbeiten der perspektivischen Bilanz der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft mit Rücksicht auf seiner Zweigstruktur und der bevorstehenden Mechanisierung der Arbeitsprozesse; das Vormerken der Maßnahmen für die Transportabkürzung der landwirtschaftlichen Erzeugnisse und für die Senkung ihres Selbstkostens u. s. w.

Die wissenschaftlich begründete Bestimmung der Grenzen der spezialisierten landwirtschaftlichen Zonen und die planmäßige Entwicklung ihrer Wirtschaft versichern sowohl die genügende Mengen von frischem, billigem und hochqualitativem Obst, Gemüse, Kartoffeln, Weintrauben, Wasser- und Zuckermelonen für die Bevölkerung, als auch den bedeutenden Teil der notwendigen Rohstoffe für die Nahrungsmittelindustrie in den entsprechenden wirtschaftsgeographischen Mikrorayonen, in manchen Fällen auch bestimmte Mengen von landwirtschaftlichen Erzeugnissen für den Ausfuhr.